

HARPUT MÜZİĞİNİN TÜRK MÜZİĞİ İÇİNDEKİ YERİ

"Harputlu, yıllarca bağlarda, bahçelerde yapılan "Meşk meclisleri"nde; evlerde ve köy odalarında yapılan "Kürsü başı" ve "Âlem Meclisleri"nde" kendine has bir müzik üretmiş ve icrâ etmiştir."

Türker EROĞLU

Bugün Elazığ adıyla bilinen vilayetimizin eski adı "Harput'tur. Harput'a tayin edilen bir Vâlinin, yalçın kayalar üzerine kurulu bu kale şehrine çıkmayıp, vilayet konağını "Mezre" adı verilen ovalık yere kurması üzerine, Harput halkı yavaş yavaş Mezre'ye taşınmış ve burada yeni bir şehir kurulmuştur. Bu yeni şehire önce "Mamuratül Aziz" adı verilmiş, daha sonra da "El Aziz", ve "Elazığ"adını almıştır. Eski vilayet merkezi ise yine Harput adıyla Elazığ'ın bir mahallesi durumunda kalmıştır.(1)

Harput, 900 yılı aşan bir süreden beri Türk'tür. Asırlar boyu geniş bir hinterlanda sahip olan Harput, ekonomik ve idarî bir merkez olma özelliği yanında,

aynı zamanda bir kültür merkezidir. Bir tarih ve kültür hazinesi olan Harput'un zengin bir müziği vardır.

Harputlu, yıllarca bağlarda, bahçelerde yapılan "Meşk Meclisleri"nde; evlerde ve köy odalarında yapılan "Kürsübaşı" ve "Âlem Meclisleri"nde kendine has bir müzik üretmiş ve icrâ etmiştir.

Daha İstanbul'da Türk ve Türk müziği yokken (2) Harput'ta KURALA DAYALI OLARAK (3) Türk müziği icrâ ediliyordu. Bu müzik çeşnisi, komşu vilayetlerde icrâ edilen Türk müziğine de gerek kullanılan sazlar, gerekse melodik yapı bakımından-pek benzemiyor-du.(4)

fabrikada, büroda, tarlada çalışırken, uykusundan ve dinlenmesinden fedakârlık ederek evine ve çocuklarına hizmet ederken bugün her zamankinden daha çok Selcen Hatun'a. Banicicek'e benziyor. Yaklaşık olarak 500 yıl önce -aydınımızın ihmali yüzünden-kültür hayatımızdan söküp attığımız bir şaheserin çizdiği tip, bugünkü hayatımızı izah etmede bize yardımcı olmaktadır. Yaklaşık 15-16 saat evde ve işte çalışan Türk kadınına bileceği ve iftihar edeceği Selcen Hatun'a. Banicicek'e benzetmek en azından gururunu okşayacak, gönülünü alacaktır.

Demekki, Türk milletinin sosyal şartlarına ve karakter yapısına uygun olan ve en azından birer sembolik tip olarak zihinlerde kalması gereken Selcen Hatun'un. Banicicek'in. Levlâ'nın hatırı için unutturul-

ması "veninin cazibesi" ile meydana gelen bir "değişme" olmakla beraber sağlıklı bir "gelisme" değildi. Aynı şekilde bugün Batı'nın bile bıktığı maddeci hayattan ve "favdacı" aşık tiplerinden dönmek istediğimiz zaman da Levlâ'yı yanibaşımızda hazır bulamayacağız.

Medeniyet ve kültür değişmeleri bir vakıa olduğuna göre, bu değişme sırasında kolektif şuuruumuzdaki yeni heyecanını "ölcü" ile birleştirerek, bugün yaşamakta olduğumuz hayatı en iyi şekilde izah ettiğini gördüğümüz bir kültürel değeri, 500 yıl önce unutmmuş olmanın burukluğunu yaşamayalım. Kabul ettiğimiz yeni, geçmişten getirdiğimiz "millî"nin düşmanı olmamalı. Aksi halde -bugüne kadar olduğu gibi bütün millet hayatımızı "uyum sağlamaya çalışmak"la geçireceğiz.

Harput müziği, yukarıda sözünü ettiğimiz özel ortamlarda; ud, kanun, keman, klarnet gibi klâsik sazlarla icrâ edilir. İcrâya "Paşa Göçtü" veya "Harput Peşrevi" adı verilen bir peşrevle başlanır, sonra Kürdl, Müstezat, Muhalif, Tecnis faslı gibi (5) fasillara girilir. Her fasılda hoyrat ve gazel, aralarda ise "Şıkıltım" adı verilen türküler okunur.(6)

Harput'ta genel olarak 12 adet klâsik Türk müziği makamı (7),10-15 kadar da Harput makamı (8) kullanılır. Harput makamlarının birçoğunun klâsik Türk müziğinde tekabül ettiği makamlar bulunmakla beraber; 900 yıllık bir Türk beldesi olan Harput'un müzik icracılarının İstanbul ve İstanbulludan önce bu makamları icat ve icrâ etmiş olabileceği (9) ni de düşünmek gerekir.

Şimdi gelelim Harput müziğinin, Türk müziği içindeki yerine: Yukarıda belirttiğimiz özellikler göz önüne alındığında Harput müziğinin klâsik Türk müziğinden de, Türk halk müziğinden de ayrı olduğu açıkça görülecektir. Acaba Harput müziği bu iki tür arasında bir geçiş müziği midir? Yoksa kendi ortamında üretilip gelişmiş olan, kendine has bir Türk müziği türü müdür?

Eğer halk müziği-sanat müziği ayrımı doğruysa, ikisinden de farklı olan Harput müziğini nereye koyacağız?

İşte bu sorunun cevabını bulamayan TRT, radyo ve televizyonlarında arabesk adı verilen müziği de rahatlıkla yayımlarken, Harput müziğinin (klarnet, keman, ud, kanun, ahenk, çığırta, tambur, kaval, dümbelek v.b. gibi) mahallî sazlarla icrasını yasaklamış ve bu müziği bağlamayla icrâya mahkûm etmiştir. Bu durum Harput nağmelerinin mahallî tavrının kaybolmasına sebep olmaktadır. Zaten repertuara alınan birçok eser, yetersiz derleme ve hatalı notalama yüzünden, Harput mahallî tavrından yoksundur. Bir de bağlamayla icrâ edilince Harput tavrından eser kalmamaktadır. Bir Elazığlıya, bir Harputluya bağlama eşliğinde Hoyrat, Mava, Elezber okutamazsınız. Bunun temel sebebini Harput'ta bağlamanın yaygın olmamasına ve Harputlunun bağlamayı benimsememiş olmasına bağlanabilir. (10)

Bütün bu gerçeklere rağmen, TRT'nin -mahallî sazlarla icrâ edildiği zaman arabesk piyasasına bile tesir edebilecek, belki de ARABESKE ALTERNATİF(?)

olabilecek olan - bu müziği bağlamayla icrâya zorlamasının sebebi anlaşılamamaktadır. Bu yüzden bu kültür varlığımız dejenere olmaktadır.

Klarnet ve kemanın Batı sazı olması sebep olarak gösteriliyorsa, klâsik Türk müziğinin veya Türk sanat müziğinin icrâsında bu sazların kullanılmasına neden müsaade ediliyor? Ayrıca Türk halk müziği icrâsında kullanılan "Bas Bağlama" nereden, hangi ihtiyaçtan çıkmıştır?(11) Böyle bir Türk sazı var mıdır?

Kaldı ki Harput müziğinde keman ve klarnetin dışında kullanılan sazların hepsi Türk sazlarıdır. Harputlu kemancı kemencesine benzediği için benimsemiş, kemene (kemane) gibi dizinde çalmış, adına da keman değil "Kemene" demiştir. Yıllardır kullandığı klarneti de dilsiz kavalına benzediği için benimsemiş ve müzik icrâsında kullanmış olabilir.

Bize göre Harput müziğinin mahallî sazlarla icrâsını yasaklamak, ona arabesklestirmekten başka birşey değildir. Burada Türk müziğini halk, sanat, klâsik gibi sınıflara veya türlere ayırmanın yanlış olabileceğini ve bir kere daha gözden geçirilmesi gerektiği hususunu da ifade etmemiz gerekir.

Bize göre teknik bakımdan uyumlu olan bütün Türk sazları kullanılarak, toplu bir şekilde Türk müziği icrâ edilebileceği gibi; beste, anonim, mahallî özellikler belirtilip, muhafaza edilerek ayrı ayrı da icrâ edilebilir.

Klâsik sazlarda Türk sanat müziğinde icrâ edilen "Telgrafın Telleri", "Alisimin Kasları Kare", "Yemen Türküsü" gibi türküler halk türküsü mü, beste midir. Halk türküsü ise neden klâsik Türk müziği sazlarıyla icrâ ediliyor? Sonra halkın müziği sanat değil midir? Halk müziği deyince belirli bir zümrenin müziği mi akla geliyor? Klâsik Türk müziği veya sanat müziği gökten zembille mi inmiştir? Kökleri nerededir?

Bu soruların da cevaplandırılması ve bu hususların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini de belirterek, asıl meselemize dönelim:

Harput müziği Türk kültüründe (bazı bölgeler dışında) benzeri ve eşi olmayan bir Türk müziği türüdür. Belli meclislerde, toplu olarak müzik icrâ etme geleneği Harput dışında da vardır. Ancak, Konya'daki "Oturak Âlemleri" Balıkesir'deki "Barane Sohbetleri", Urfadaki "Mesk meclisleri"; Harput'taki "Bahçe Âlemleri", "Mesk Âlemleri-Meclisleri", "Kürsubaşı Meskleri"nden farklıdır.